

УДК 037.011.33(477)-057.30

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ КУРСАНТІВ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Гіренко Сергій Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри прикладної психології Харківського національного університету внутрішніх справ

Постановка проблеми. Сучасна вища освіта в Україні знаходиться в активному процесі інтеграції до загальноєвропейських стандартів. Це, безумовно, потребує суттєвих інноваційних кроків не тільки в процедурах стандартизації змісту освіти, технологіях вступу до ВНЗ, методах оцінювання знань абітурієнтів та студентів, але й в інтенсивному впровадженні та використанні передових педагогічних технологій підготовки фахівців для різних галузей. Також потребує значних змін система вузівської підготовки працівників органів внутрішніх справ.

Актуальність проблеми пошуку та застосування дієвих методик та технологій викладання конфліктологічних дисциплін, формування відповідної особистої культури працівників правоохоронних органів, курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС зумовлена, по-перше, потребами в підвищенні їх професійного рівня, покращенні соціально-психологічної підготовки. По-друге, досить важливим є питання особистої безпеки: психологічної та об'єктивної. Гострі та довготривалі конфліктні ситуації багато в чому визначають стиль взаємодії як в середині правоохоронного підрозділу, так і в стосунках «міліція-населення». Деструктивними суб'єктивними наслідками конфліктних ситуацій працівників ОВС є: невротизація особистості, підвищення рівня особистої конфліктності та агресивності, трансформація ціннісної та мотиваційної сфер людини(ставлення до вчинків, власної роботи), погіршення міжособистісних стосунків та звуження контактного середовища. Серед об'єктивних наслідків потрібно зазначити кадрові проблеми, пов'язані зі звільненням працівників, переходом до інших підрозділів, погіршення статусу

та іміджу працівників міліції та ін.. Дослідження, в якому брали участь 238 курсантів та студентів показує, що близько 96% опитаних студентів оцінюють стосунки з правоохоронцями як конфліктні за змістом. Тобто спілкування с працівниками міліції сприймається більшістю респондентів як конфліктна ситуація. Більше 91% курсантів 2-4 курсів також відносять свою майбутню професійну діяльність до «конфліктонебезпечної» за діяльнісною специфікою.

Серед **невирішених раніше частин зазначеної проблеми**, на наш погляд, потрібно відмітити питання про визначення комплексу дієвих, ефективних соціально-педагогічних технологій формування конфліктологічної культури працівників міліції в процесі отримання ними вищої професійної освіти. Проблеми педагогічних умов та технологій формування конфліктологічної складової професійної культури у ВНЗ, які готують майбутніх правоохоронців, на нашу думку, на мають системного підходу та розглянуті лише частково. Саме тому **метою** даної статті є аналіз сучасних педагогічних підходів та технологій формування конфліктологічної культури правоохоронців у ВНЗ МВС.

Аналіз досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методологічні аспекти формування професійної компетентності фахівця, застосування педагогічних методик та технологій у навчально-виховному процесі розглядаються в наукових роботах К.Абульханової-Славської, О.Бодальова, А.Деркач, Є.Зеєра, І.Зимней, Е.Клімова, Н.Левітова, В.Лозової, М.Микитюка, В.Семіченко та багатьох інших вчених. Питання конфліктологічної компетентності та культури особистості висвітлюються у роботах А.Анцупова, О.Бандурки, І.Ващенко, Н.Гришиної, М.Пірен, Н.Пов'якель, Н.Самсонової, Л.Петровської та інших.

Сьогодні ми не спостерігаємо єдиного розуміння суті особистісної культури. Більшість дослідників (А.Арнольдов, І.Громів, Ю.Ефімов, А.Здравомислов, М.Коган, В.Тугарінов, Н.Чавчавадзе, О.Ханова) розглядають культуру як деякий універсальний ціннісно-духовний механізм, що притаманній особі та направляє, реалізує її поведінку та діяльність за допомогою сукупності методів. Крім того, в структурі загальної особистісної культури в якості окремих компонентів все частіше розглядаються такі її види,

як психологічна, педагогічна, моральна, економічна, акмеологічна, комунікативна культура та багато інших. Для позначення індивідуальних характеристик поведінки особистості в конфліктних ситуаціях нещодавно в педагогічній науці з'явився термін «конфліктологічна культура особистості».

Виклад основного матеріалу. Серед індивідуально-психологічних культурних складових особистості конфліктологічна культура займає особливе становище. Для більш повного її розуміння нам потрібно визначити її місце в загальній особистісній культурі та джерела походження. Саме це дасть змогу визначити педагогічні засоби та технології її формування у вищій школі. Виходячи з співвідношення «біологічне-соціальне» конфліктологічний компонент, безумовно, має соціальні походження. Він формується в безлічі життєвих ситуацій, пов'язаних з досягненням людиною поставленої мети, спілкуванні, суперечках, конфліктах, тобто соціальних комунікаціях. Але вважати конфліктологічну культуру лише частиною комунікативної культури особистості, на нашу думку, помилково. В своїй роботі ми розглядаємо конфліктологічну культуру у вузькому сенсі - як сферу соціально-психологічного життя особистості, спосіб її взаємодії з оточуючими у взаємозалежних ситуаціях, як механізм вирішення людиною значущих питань в професійній діяльності та особистому житті.

Конфліктологічна культура проявляється у різних формах (моральних, дійових, комунікативних, психічному житті, матеріальних стосунках) є істотною характеристикою життя суспільства. Виходячи з постулату, що кожна особистість є продуктом впливу соціуму на індивіда при включенні у різноманітні види діяльності та взаємодії з оточуючими, ми можемо стверджувати, що автоматично ми є носіями та представниками загальнолюдської культури, з притаманною нам своєрідністю. Тому одночасно ми повинні розглядати конфліктологічну культуру і як результат індивідуально-психологічного розвитку, враховувати неповторність темпераменту та характеру, емоційно-вольової, мотиваційної, пізнавальної та комунікативної сфер, знання, вміння та здібності, яскравість та динамічність їх прояву в конкретних життєвих ситуаціях.

Педагогічна теорія та практика доводить, що найбільш інтенсивний розвиток людини спостерігається протягом першої третини життя. Він супроводжується якісними змінами у вищезазначених сферах - змінюється відчуття та світосприйняття, збагачується особистий досвід, трансформуються інтереси, погляди, ідеали, переконання, ідеї, ускладнюються потреби, бажання та мотиви поведінки. Вирішальну роль на початкових стадіях формування конфліктологічної культури відіграє стиль батьківського виховання. В залежності від його типу (авторитарний, частково-контролюючий, вільний та ін.) формується внутрішній світ дитини, закладаються основи сприйняття, оцінки та ставлення до майбутніх протиріч. Значущу роль відіграють такі суспільні інститути як дошкільні та шкільні заклади, соціальне середовище, (друзі, знайомі, вчителі тощо). Тобто, вступаючи на шлях професійної освіти, кожен з нас є носієм вже досить міцно сформованих поглядів та культурних особистісних утворень. Чи впливає професійна освіта, навчально-виховний процес у ВНЗ, практична професійна діяльність на конфліктологічну культуру людини? Безумовно, так. Цей процес відбувається під впливом цілого комплексу чинників. До *психологічних чинників* формування конфліктологічної культури особистості у вищих навчальних закладах нами віднесені: індивідуально-психологічні характеристики особистості, її властивості, характер, темперамент, емоційно-вольові якості; рівень особистої стресостійкості та конфліктостійкості; спрямованість особистості на пошук психологічно безпечних моделей взаємодії з оточуючими, на самовдосконалення та соціальну адаптацію; аналіз курсантами нещодавно відбуваються конфліктів, пошук взаємозв'язку між стилями поведінки в конфліктних ситуаціях та їх наслідками; конфліктологічна компетентність курсантів, офіцерів та викладачів та інші.

Серед *соціально-психологічних чинників* формування конфліктологічної культури курсантів у ВНЗ МВС відмітимо такі, як: позитивний соціально-психологічний клімат в навчальній групі та навчальному курсі, стиль керівництва колективом та володіння керівником конструктивними дієвими

механізмами вирішення виникаючих протиріч; конструктивні взаємовідносини з колегами, керівництвом та викладачами, атмосфера злагоди та підтримки; включеність особистості в групові процеси, складні комунікативні ситуації, вирішення спільних завдань, розподілення обов'язків, взаємоконтроль та ін..

Соціально-педагогічними чинниками формування конфліктологічної культури майбутніх працівників органів внутрішніх справ у ВНЗ є наступні:

1. Включення до навчальних планів викладання психологічних та конфліктологічних дисциплін, застосування широкого спектру педагогічних та проблемно-комунікативних технологій, впровадження інтерактивних та тренінгових курсів, створення проблемних ситуацій професійного спрямування на практичних заняттях тощо.

2. Високий рівень конфліктологічної компетентності педагогічних кадрів (професорсько-викладацький склад, керівництво навчально-наукових інститутів, офіцери курсової ланки, куратори учбових груп),

3. Практична підготовка курсантів (проходження практики та стажування на посаді, патрулювання, охорона громадського порядку під час спортивних змагань, свят тощо), що здійснюється протягом всього терміну навчання.

4. Спрямованість навчально-виховної роботи науково-педагогічного складу на формування у курсантів професійно спрямованих мотиваційних, комунікативних когнітивних, операційних, емоційно-вольових стереотипів (як компонентів професійної культури) та ін..

На думку відомого українського педагога А.С.Макаренка, з позиції педагогічної техніки вплив однієї окремої особи на іншу є чинником вузьким і обмеженим. У цьому впливі особливо виділені три компоненти: виховна роль колективу; майстерність і професіоналізм педагога; індивідуально-психологічні особливості особи вихованця[2, с.15].

Загальновідомо, що провідним елементом застосування будь-якої педагогічної техніки є педагогічна операція. Її результатом є цілеспрямовані зміни відносин між колективом і особою, що супроводжується вдосконаленням обох сторін, придбанням нового знання, розвитком здібностей, особистісним

зростанням. Сукупність педагогічних операцій, які має логічну послідовність, спрямовані на досягнення значущої педагогічної мети, складають зміст педагогічної технології. С.Смірнов визначає три підходи до визначення технології навчання: технологія як *приватна методика*, спрямована на досягнення окремо поставленої мети (технологія організації групової діяльності і ін.); технологія як *педагогічна система в цілому*; технологія як деякий *алгоритм*, оптимальний для досягнення конкретної мети.

Сучасна педагогічна наука визначає велику кількість педагогічних технологій: по характеру відношення до учня - *авторитарні, дидактоцентричні, особистісно-орієнтовані, гуманістично-особові, технології співпраці, технології вільного виховання*. За способом та методом навчання визначають: *догматичні, репродуктивні, пояснювально-ілюстративні, програмованого навчання, проблемного навчання, розвиваючого навчання, діалогічні, комунікативні, ігрові, творчі та ін.* По категорії тих, хто навчається: *масові (традиційні) технології(середній рівень успішності), технології просунутого рівня (поглибленого вивчення предметів, спеціальної освіти та ін.), технології компенсуючого навчання (педагогічної корекції, підтримки, вирівнювання), технології роботи з девіантними учнями*. По напрямку модернізації традиційної системи визначають: *технології на основі гуманізації і демократизації педагогічних відносин (педагогіка співпраці), педагогічні технології на основі активізації і інтенсифікації діяльності учнів, (ігрові технології, проблемне навчання, технологія навчання на основі конспектів опорних сигналів В.Шаталова, комунікативне навчання Е.Пасова і ін.), педагогічні технології на основі ефективності організації і управління процесом навчання (програмоване навчання, технології диференційованого навчання В.Фірсов, Н.Гузик), технології індивідуалізації навчання (А.Граніцька, В.Щадріков), технології перспективно-випереджаючого навчання з використанням опорних схем при управлінні (С.Лисенкова), комп'ютерні (інформаційні) технології та ін.; педагогічні технології на основі методичного удосконалення і дидактичного реконструювання учбового матеріалу; альтернативні методи (вальдорфська*

педагогіка Р.Штейнера, технологія вільної праці С.Френе) та ін.. В.П. Беспалько визначає наступні види педагогічних технологій навчання: *класичне лекційне навчання; навчання за допомогою аудіовізуальних технічних засобів; система «консультант»; навчання за допомогою учбової книги; система «малих груп», диференційовані способи навчання; комп'ютерне навчання; система «репетитор» - індивідуальне навчання; «програмне навчання».*

Колективні технології навчання супроводжуються дотриманням наступних *соціально-педагогічних феноменів*: навчальна діяльність здійснюється в групах учнів (оптимальна кількість – від 8 до 25 чоловік); загальне керівництво навчальним процесом здійснює педагог; здійснюється відчутний психологічний вплив групи на особу; учні постійно порівнюють результати власної навчальної діяльності та інших учасників групи; присутній ефект взаємонавчання та створюються відповідні умови для цього; здійснюється взаємоконтроль учнями один одного; кожен з групи має змогу здійснювати взаємне управління педагогічним процесом; усі замотивовані на груповий успіх та ін..

Усі педагогічні технології формування конфліктологічної культури курсантів у ВНЗ ми умовно поділяємо на *традиційні та інтерактивні*.

До перших, традиційних педагогічних технологій нами віднесені: *технології формування загальнотеоретичних конфліктологічних знань (лекції), технології формування практичних вмінь та навичок (семінар-практикуми), технології апробації конфліктологічних знань в умовах професійної сфери (навчальна практика та стажування на посаді)*. Зміст лекцій спрямований на формування у курсантів наукових знань за наступними темами(розділами): предмет, структуру і принципи конфліктології; методи аналізу, вивчення, управління та профілактики сучасних конфліктів, які використовує конфліктологічна наука; структура та об'єктивні складові конфліктів в ОВС; загальні функції службових та особистих конфліктів, їх вплив на опонентів керівництво та оточуючих; умови виникнення суперечок та конфліктів; основні закономірності та особливості протікання конфліктів; класифікація конфліктів; шляхи запобігання і розв'язання конфліктів в

підрозділах ОВС; конфліктні та агресивні стани особистості; зміст та ознаки конфліктологічної культури особистості працівника ОВС; переговори в конфлікті.

Семінари та практикуми. На них відбувається перевірка та корекція конфліктологічних знань, відпрацювання практичних умінь вирішення майбутніми правоохоронцями міжособистих конфліктів, формування навичок професійного спілкування в складних ситуаціях міжособистісної взаємодії, засвоєння механізмів гармонізації стосунків з опонентами в службових та побутових протиріччях. Перед курсантами та студентами ставляться навчальні завдання, які повинні бути відпрацьовані шляхом участі в спільних групових дискусіях, навчальних вправах, дидактичних іграх, проблемних ситуаціях тощо. Значна увага приділяється психодіагностиці індивідуальних особливостей курсантів, а саме: визначенню стратегій конфліктної поведінки, рівня особистісної конфліктності, конфліктостійкості та конфліктологічної культури, тривожності, агресивності, особливостей емоційної та комунікативної сфер учнів.

До *інноваційних* за формою та змістом навчальних технологій формування конфліктологічної культури майбутніх працівників ОВС ми відносимо: *тренінгові технології, технології контекстного навчання, вузькопрофесійні ділові ігри, технології навчання за допомогою мультимедійних засобів, технологія організації дискусії в конфлікті, технологія «портфоліо», технологія розвитку критичного мислення та ін..*

Метою застосування інтерактивних технологій в навчальному процесі є формування високого рівня практичної конфліктологічної компетентності курсантів, відпрацювання різноманітних форм впливу на учасників конфлікту та його процес, оволодіння механізмами управління конфліктними станами та комунікаціями, прийняття конструктивних рішень в ситуації конфлікту, корекція власного життєвого конфліктологічного досвіду. Вони представляють найбільш інтерактивні форми міжособистісної взаємодії курсантів, під час яких здійснюється формування різноманітних форм раціональної та конструктивної поведінки особистості в конфліктних ситуаціях, розвиток професійної та

особистісної конфліктостійкості, конфліктологічної компетентності та культури, когнітивних та психоемоційних механізмів подолання конфліктних явищ.

Основними вимогами до роботи курсантів під час застосування інтерактивних технологій в навчальному процесі є: позитивна мотивація до вирішення завдання; опора на передовий науково-теоретичний матеріал, власний досвід перебування в складних життєвих ситуаціях; обізнаність питаннями керування соціально-психологічними процесами в колективі, підтримки високої готовності до локалізації конфлікту, зменшення його деструктивних наслідків та розв'язання; самодіяльність та творчість курсантів в підході до виконання завдань; толерантне ставлення до психологічних особливостей опонента; логічно злагожені та аргументовані колективні дії, бажання допомогти; вміння робити обґрунтовані висновки, аналізувати успіхи та помилки.

На думку А.А. Вербіцького, організація навчання за допомогою системи дидактичних форм, методів і засобів, в яких відтворюється та моделюється наочний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, найбільш ефективно забезпечує виховання необхідних наочно-професійних і соціальних якостей особистості[1, с.37.]. Воно носить назву *контекстного навчання* та полягає в тому, що навчальна інформація структурована у вигляді конкретних завдань, проблемних ситуацій, узятих з майбутньої професійної діяльності. Контекстне навчання реалізується у трьох базових формах діяльності учнів: *академічна учбова діяльність* (лекції, семінари, самостійної роботи); *квазіпрофесійна діяльність* (ділові ігри, тренінги, проблемні ситуації); *навчально-професійна діяльність* (науково-дослідна робота, навчальна та виробнича практика) . Поєднання цих діяльностей адаптує традиційні навчальні форми до конкретної майбутньої професії та дозволяє більш якісно підготувати фахівця.

В рамках контекстного навчання (включення в навчальний процес конфліктних ситуацій, реально існуючих в професійному середовищі) на заняттях курсантами розв'язуються різні ситуативні проблемні задачі й розробляються найбільш ефективні методи, прийоми, способи й форми вирішення конфліктів.

Вузькопрофесійні ділові ігри та проблемні ситуації позитивно мотивують курсантів до навчальної діяльності, пробуджують інтерес до процесу пізнання конфліктів, діагностики конфліктності людини та колективу, емоційного стану опонентів. Спостереження за процесом навчальних вправ є ефективною умовою пізнання учнями індивідуально-психологічних особливостей людини, дає змогу навчитися прогнозувати розвиток конфлікту, нейтралізовувати конфліктогени спілкування; диференціювати предмет та об'єкт конфлікту, класифікувати його, аналізувати причини його виникнення та динаміку протікання. Це все створює основу для формування у майбутніх правоохоронців вмінь та навичок розв'язувати та попереджати конфлікти, як професійні, так і побутові.

Технологія розвитку критичного мислення спрямована на формування у курсантів вмінь досліджувати об'єкт та предмет конфлікту, конструктивно вирішувати суперечки, принципово ставлячись до проблеми, а не опонента, вмінь об'єктивно та аргументовано відстоювати власну точку зору в конфлікті.

Перевагами групового навчання, особливо при застосуванні інноваційних технологій навчання, є: активне спілкування (діалог) та активне слухання курсантів протягом навчальної гри, систематичне обговорення та аналіз проблем, помилкових дій однокласників, взаємний обмін позиціями та оцінками, розвиток рефлексивних здібностей, здатності ставати на позицію іншого (розуміти мотивацію опонента), розвиток умінь групового співробітництва для досягнення спільної мети, формування цінності колективних зусиль для подолання конфлікту.

В основі аудиторного інтерактивного спілкування в процесі формування конфліктологічної культури курсантів ВНЗ МВС лежить психологічний принцип єдності діяльності, свідомості та спілкування (О.М.Леонтьєв). Спілкування породжує діалог, сприяє посиленню соціального контролю його учасників, що, в свою чергу, стимулює розвиток особистості та підкріплює процес самоуправління. Крім того, активна навчальна цілеспрямована взаємодія розвиває творчі здібності особистості, що є дуже важливим чинником розв'язання нестандартних конфліктних ситуацій. Навчальна ігрова модель звільняє курсантів від психологічних затисків, розкріпачує здібності та мислення, сприяє якнайповнішому

виразу особових властивостей і якостей, створює клімат відвертості, довіри, взаєморозуміння, стимулює пізнавальну активність курсантів.

Навчання за допомогою мультимедійних засобів. На лекційних, тренінгових та практичних заняттях конфліктологічного циклу надзвичайно дієвим є застосування мультимедійних засобів для надання інформації у вигляді навчальних фільмів про конфлікт та психологічні особливості його учасників. Педагогічний досвід показує, що найбільш ефективно у навчальному процесі використовувати відеофільми про конфлікти малих, середніх та великих соціальних груп, їх причини та динаміку, конфліктні емоційні стани учасників, стратегії та тактики конфліктної боротьби, переговорні процеси та розв'язання конфліктних ситуацій. Перелік відеоматеріалів повинен бути підібраний викладачем у відповідності з навчальною програмою та майбутньою професійною діяльністю курсантів.

Порівняльний аналіз результатів навчання у ВНЗ протягом шести років свідчить, що в групах, де крім традиційних, застосовувались й інноваційні технології, середньогрупова підсумкова успішність з конфліктологічних дисциплін значно вища, ніж в групах з виключно традиційними технологіями (табл.1).

Таблиця 1. Середньогрупові показники підсумкової успішності курсантів та студентів (за 5-бальною шкалою оцінювання).

Група	Традиційні технології навчання	Група	Традиційно-інтерактивні (змішані) технології навчання
Курсанти (162 чол.)	4,15	Курсанти (67 чол.)	4,75
Студенти (54 чол.)	4,2	Студенти (89 чол.)	4,6

Крім того у групах зі змішаними технологіями навчання нами відмічений підвищений інтерес курсантів та студентів до спільного обговорення конфліктів, відвертість у обговоренні власного досвіду, взаємоповага та толерантність.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Якість та результативність професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ безпосередньо пов'язані з їх здатністю професійно та неупереджено (об'єктивно) аналізувати ситуацію та виконувати службові обов'язки, демонструвати високий рівень загальної культури, професійну компетентність, мати мотивацію до

самовдосконалення, конструктивно спілкуватися та приймати обґрунтовані рішення. Системний підхід до використання інноваційних педагогічних технологій формування конфліктологічної культури у курсантів ВНЗ МВС, на нашу думку, дозволяє покращити якість їх конфліктологічної освіти та сприяє розвитку професійної компетентності майбутніх правоохоронців. Але в подальшому уваги потребує питання узгодження конкретних прийомів й технологій навчання з професійною спеціалізацією працівників різних підрозділів ОВС- слідчих оперуповноважених, дільничних інспекторів, практичних психологів, міліції громадської безпеки, автомобільної інспекції тощо.

Література.

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А.Вербицкий. — М.: Высшая школа, 1991. — 207 с.
2. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии / В.Ю.Питюков. — М. : Гном и Д, 2001. — 192 с.

Резюме. Педагогічні технології формування конфліктологічної культури курсантів у ВНЗ МВС України.

В статті аналізуються сучасні педагогічні підходи та технології формування конфліктологічної культури майбутніх правоохоронців у ВНЗ. Визначені психологічні та педагогічні чинники формування конфліктологічної культури особистості. Розглянуті сучасні традиційні та інноваційні технології виховання конфліктологічної культури курсантів.

Ключові слова: інновація, конфліктологічна культура, педагогічна технологія.

Резюме. Педагогические технологии формирования конфликтологической культуры курсантов в ВУЗах МВД Украины.

В статье анализируются современные педагогические подходы и технологии формирования конфликтологической культуры будущих работников милиции в ВУЗе. Определены психологические и педагогические факторы формирования конфликтологической культуры личности. Рассмотрены современные традиционные и инновационные технологии воспитания конфликтологической культуры курсантов.

Ключевые слова: инновация, конфликтологическая культура, педагогическая технология.

Summary. The pedagogical technologies is forming of conflict culture in student of higher educational police establishments of Ukraine.

In the article modern pedagogical approaches and technologies of forming of conflict culture of future limbs of the law are analyses in higher educational establishments. The psychological and pedagogical factors of forming of conflict culture of personality are certain. The modern traditional are considered and innovation technologies of education of conflict culture of students.

Keywords: innovation, conflict culture, pedagogical technology.